

11. února 2002

**THOMAS HOBBS: LEVIATHAN**  
**neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a**  
**občanského**

**P 1160 Seminář – Hobbes: Leviathan**

**Lektor: Ing. Jiří Chotaš, PhD.**

**Tereza Novotná**

**IPS III., ZS 2001**

## **Obsah**

Úvod .....	str. 2
Podobenství Leviathana.....	str. 2
Přirozený řád.....	str. 3
Přirozené právo a zákony.....	str . 4
Smluvní společnost.....	str . 5
Státní moc .....	str. 8
Závěr .....	str. 9

## Úvod

Ve své práci se chci pokusit o výklad názorů Thomase Hobbesa na úlohu státu ve vztahu k jednotlivci i celku. Hobbes vychází z odlišných předpokladů než jeho předchůdci, liší se v celkovém pohledu i konečných závěrech. Stát v jeho pojetí je nutně mocný suverén, kterému se ve svém zájmu jedinec cele podřizuje. Tento poznatek se pokusím v následujícím textu zaznamenat.

## Podobenství Leviathana

Podíváme-li se na titulní list prvního vydání díla Thomase Hobbesa Leviathan, spatříme nadrozměrnou postavu, jakéhosi nadčlověka či nadpozemšťana, který je složen z mnoha jednotlivců. Tito jednotlivci však nevytvářejí volné seskupení osob, nýbrž strukturu moci znázorňující personifikovaný stát - Leviathana. Postava státu má jméno i tvář, naopak zobrazení jedinci představují masu stejných, bezejmenných poddaných. Leviathan drží v levé ruce berlu, v pravé svírá tasený meč, připravený bránit své poddané před vnějšími nepřáteli, zaručuje tím i mír uvnitř. Zobrazení působivým způsobem ukazuje vztah státu ke společnosti a svým občanům, zpodobňuje Hobbesovu představu mírového státu. Co tyto všechny symboly znamenají?

Než Thomas Hobbes dojde k odvození podstaty „fyziky státu“, nejprve v rámci myšlenkového experimentu rozebere předmět svého bádání, tj. lidskou společnost, na jednotlivé součástky – prvky, odhalí principy a souvislosti, které působí mezi těmito částmi a nakonec vše opět složí tak, aby dospěl k jednoznačnému vysvětlení své teorie suverénní moci.

## Přirozený řád

Základními atomy společnosti jsou jedinci. Ačkoliv jsou vybaveni různými schopnostmi tělesnými i duševními, jsou si ve své podstatě rovni, neboť „*i nejslabší má dost sil zabít nejsilnějšího, buď tajnými úklady nebo ve spojení s jinými*“ a „*moudrost není než zkušenost*“<sup>1</sup>. Všichni jsou si však rovni také v jiných vlastnostech – soutěživosti, nedůvěřivosti vůči ostatním a touze po slávě. Problém nastane, pokud dva lidé zatouží po téže věci. Vzhledem k tomu, že počet statků na zemi je bytostně omezen, lidé „*na cestě za svým cílem... se snaží druh druhu pokořit nebo zničit.*“<sup>2</sup> Důsledkem je všeobecná obava o vlastní život a životně důležité statky. Představíme-li si nyní člověka ve vztahu k velkému množství ostatních lidí, docházíme k modelu permanentního a nevyhnutelného konfliktu, z konkurenčního boje se nakonec stává „válka všech proti všem“.

Tento přirozený stav, jak jej sám Hobbes nazývá, můžeme také charakterizovat jako stav absolutní svobody, jako stav „*zproštění ode všech vnějších překážek*“<sup>3</sup>. Každý má neomezené přirozené právo svobodně jednat, využívat veškerých svých sil, jak sám chce. Protože tato touha po neomezené svobodě je znakem samotné povahy člověka, nachází se stejnou měrou v každém. Tento druhý člověk v sobě nese, již ve své pouhé existenci, nebezpečí zničení existence druhého, a proto je v přirozeném stavu ostatním nepřitelem. Ke konfliktům mezi jedinci tedy dochází následkem práva každého na všechno, což vede ke všeobecnému strachu ze smrti a přehnanému pudu sebezáchovy, „*neboť toužíme po sebezachování, ale nikoli po zachování druhých*“. Touha jednotlivce po absolutní svobodě tedy má svůj původ v nejzákladnějším pudu člověka – strachu ze zničení vlastního bytí.

---

<sup>1</sup> T. Hobbes, Leviathan, Melantrich, Praha, 1941, s. 160

<sup>2</sup> T. Hobbes, Leviathan, op.cit., s. 161

<sup>3</sup> T. Hobbes, Leviathan, op.cit., s. 165

Jestliže však má každý od přirozenosti právo se bránit, musí mít nezbytně také právo vybrat si prostředky, které bude moci použít. Otázka zní, které prostředky jsou přiměřené? Podle Hobbese je v přirozeném stavu každý svým soudcem, neexistuje zde žádná vyšší autorita, která by určovala pravidla. Z toho vyplývá, že je nezczitelným právem každého si prostředky pro sebezáchovu vybrat, ať už jsou jakkoli „bláznivé“. Vše je nutno považovat za legitimní a tím za správné. Přirozený stav je tak vlastně absencí jiného práva než přirozeného.

### **Přirozené právo a zákony**

Člověk však není určen k tomu, aby setrval v takto popsaném sebezničujícím přirozeném řádu. Zcela naopak, kdo chce zůstat v přirozeném stavu, v němž je dovoleno všechno všem, odporuje nakonec sám sobě. Protože každý touží po svém vlastním dobru a v důsledku přirozené nutnosti po míru, tak také vlastní dobro nemůže spočívat ve zničení sebe sama. V přirozeném stavu je život každého ovládán nejelementárnějšími žádostmi. Tento původní stav je však vadný. Tato chybnost může být napravena. Člověk je obdařen rozumem, je schopen pochopit povahu svých vášní a ovládnout jejich mechanismus.

Přirozený zákon, který vede k překonání přirozeného stavu, je *„pravidlo, objevené rozumem, které člověku zakazuje dělat to, co mu ničí život nebo bere prostředky, kterými by mohl život zachovat“*.<sup>4</sup> Jelikož nejsilnější motivací pro většinu lidí je vášeň, přirozený zákon musí být odvozen z nejsilnější z nich. Touto silou je strach ze smrti, zvláště rukama jiných. Strach z násilné smrti je nejzákladnějším, původním pocitem, potřebou sebezáchovy. Přirozený zákon musí být vyvozen z touhy po sebezachování jako jediný princip veškerého práva a morálky. Pouze právo na sebezáchovu je nepodmíněné a

---

<sup>4</sup> T. Hobbes, op.cit., s. 166

absolutní, pouze to je dokonalé. Neexistují dokonalé povinnosti, pouze dokonalé právo. Všechny povinnosti jsou závazné jen do té míry, pokud neohrožují naši sebezáchovu. Společenství lidí musí být definováno pojmy přirozeného práva a nikoli v pojmech přirozené povinnosti.<sup>5</sup> Z tohoto vychází přirozený stav, který předchází vznik státu.

### **Smluvní společnost**

Přirozený stav lze překonat pouze tím, že se vzdáme přirozeného práva a převedeme jej na instanci nadřazenou jednotlivcům. Ta převezme kompetenci k posuzování přiměřenosti prostředků užívaných k sebezáchově. Přejít k právnímu stavu je výsledek rozumového uvažování. Východiskem ze situace, kdy nejvyšší svobodou je právo sáhnout na život jinému za účelem zachování vlastního, jsou tedy pouze přirozené zákony neboli články míru. První obecné pravidlo rozumu zní „*vyhledávej a zachovávej mír*“, jde o požadavek konat nebo připustit všechno, co je potřebné k co nejdelšímu zachování života členů společenství. „*Nemůže-li však toho dosáhnouti, smí se hledati a užívati všech pomůcek i výhod války*“<sup>6</sup>, to znamená, že se vše vrátí do původního přirozeného stavu. Nikomu totiž nelze vnucovat odstoupení od původního oprávnění, není-li zaručeno, že se všichni zachovají stejně. Prostředek k dosažení míru nabízí druhý přirozený zákon: „*každý má být ochoten, jsou-li ovšem zároveň ochotni stejně ostatní, ... vzdáti se tohoto práva na vše a spokojiti se s takovou svobodou se zřetelem k ostatním, jakou by on sám poskytl jiným se zřetelem k sobě.*“<sup>7</sup> Mír se stane skutečným teprve tehdy, až se všichni vzdají svých neomezených práv na uskutečnění své sebezáchovy. Všichni slíbí,

---

<sup>5</sup> Srov. Leo Strauss, On the Spirit of Hobbes's Political Philosophy, in: Brown, 1965, s.1-29

<sup>6</sup> T. Hobbes, Leviathan, op.cit., 1941, s. 166

<sup>7</sup> T. Hobbes, Leviathan, op.cit., s.166-67

že už dál nebudou uplatňovat přirozené právo. Jinak řečeno - dávej druhému tolik svobody, kolik požaduješ ty na něm. Není to nic jiného než zákon vzájemnosti, vyrovnání se mezi brát a dávat. K vytvoření tohoto vyrovnání používá Hobbes smlouvu - smlouvu všech se všemi. „*Postupují-li si lidé svá práva navzájem, říká se tomu smlouva.*“<sup>8</sup> Dle této smlouvy se každý ve vztahu k druhému vzdává stejného rozsahu svého práva na svobodu jednání. Smlouva obsahuje též zřeknutí se práva odporovat smluvnímu partnerovi při vykonávání jeho původního práva. Vždyť vzdá-li se někdo práva či svěří-li jej někomu, „*nedává nikomu jinému právo, které by neměl před tím, ježto není nic, na co by každý neměl své právo od přírody.*“<sup>9</sup> Smluvní partneři se mění ve formálně rovné osoby tj. v nositele stejných práv na subjektivní svobodu.

První dva zákony zavazují obě smluvní strany jen před vlastním svědomím. Tento závazek je však příliš slabý a neurčitý, neboť většina lidí není v důsledku touhy po okamžitém individuálním prospěchu příliš ochotna uposlechnout přirozených zákonů, byť by je i uznávala. Hlavním problémem zůstává plnění smlouvy. Původní vzájemné omezení neomezeného práva na svobodu je prakticky neúčinné, dokud není neplnění sankcionováno, a zůstává proto výhodné. K mírovému stavu vede jen, když se dodržuje také třetí přirozený zákon – *pacta sunt servanda*. V tomto zákoně je zdroj a původ spravedlnosti. Spravedlnost zůstává ctností, získává však jiný význam. Stává se identickou s dodržováním smluv, naopak nedodržení sjednané úmluvy je nespravedlností a ten, kdo ji porušuje, páchá na druhém křivdu: „*nespravedlivý čin, to jest křivda, předpokládá ublížení někomu určitému, totiž tomu, s kým byla sjednána smlouva.... Není tedy výměr nespravedlnosti jiný než nevykonání úmluvy.*“<sup>10</sup>

---

<sup>8</sup> T. Hobbes, *Leviathan*, op.cit., s. 169

<sup>9</sup> T. Hobbes, *Leviathan*, op.cit., s.

<sup>10</sup> T. Hobbes, *Leviathan*, op.it., s. 183, dále 167a 178

Všechny vztahy, které jsou sjednány smlouvou, jsou nedostačující a tudíž značně nestabilní, neboť „*lidé spolu neustále soupeří o čest a vážnost.*“<sup>11</sup>. Rozhodující otázkou je, nakolik budou smluvní strany své závazky plnit. Model může být účinný jen tehdy, bude-li přijata všeobecná moc nadřazená oběma smluvním stranám. Ta bude zárukou plnění smluvních povinností, a tak učiní nároky prosaditelnými. K splnění výše uvedených i všech jiných dohod je potřeba další smlouvy. Monopol na násilí je jednostranně přenesen na jednu instanci, která stojí nad všemi stranami. Tato instance musí mít odpovídající mocenské prostředky na to, aby pod pohrůzkou sankcí přinutila sporné strany dodržovat podmínky, „*hrozíc jim nějakým větším trestem, než je zisk očekávaný z porušení jejich závazků.*“<sup>12</sup> Jak na jiném místě říká Hobbes, „*smlouvy bez meče nejsou než holá slova.*“<sup>13</sup> Obecná moc, stojící nad oběma partnery, garantuje plnění smlouvy a vymahatelnost smluvních nároků. Teprve teď může poškozený partner uplatnit nesplnění smlouvy jako nespravedlnost, zatímco dříve byly veškeré smlouvy v podstatě bezcenné.

Smlouva všech se všemi má vést ke zřízení všeobecné suverénní moci. Všechny povinnosti pocházejí z dohody smluvních stran, v praxi však vycházejí z vůle suveréna, který funguje jako jakýsi rozhodčí. To má za následek relativní bezmocnost všech jednotlivců s výjimkou vlastníka suverenity. Na druhé straně je-li na něho přeneseno celé přirozené právo všech, nepřejímá ve společenské smlouvě vůči příslušníkům státu žádné smluvní závazky. Jedinci se zřikají všech svobod a práv ve prospěch třetího, avšak vládce s nimi neuzavírá žádný závazek. Vládce není smluvním

---

<sup>11</sup> T. Hobbes, Leviathan, op.cit., s. 204

<sup>12</sup> T. Hobbes, Leviathan, op.cit., s. 178

<sup>13</sup> T. Hobbes, Leviathan, op.cit., s. 201



partnerem, nýbrž třetí osobou, která není ničím právně vázána. Smlouva je smlouvou jednostrannou.<sup>14</sup>

### Státní moc

Čistě rozumové uznání, že mír je nutný, není postačující. Mír musí být prosazen, musí být naplněn životem. Dosáhnout tohoto cíle je schopna jen centrální moc. Předáním přirozeného práva a veškerých svobod vzniká stát jako politické těleso. Nebyli-li dříve lidé nacházející se v jednom prostoru ničím jiným než volným seskupením různých individuí, potom se pod autoritou konstituují ve státní celek. Suverén zastupuje všechny jednotlivce a „*každý musí vyznati a uznati, že vše, co onen zástupce učiní...bere za své, jako by jej k tomu zplnomocnil*“.<sup>15</sup> Všichni se chovají tak, jako by se vůle suveréna shodovala s jejich vůlí. Vůle suveréna musí být považována za vůli všech a každého. Kdekoli se objeví diskrepance mezi vůlí suveréna a vůlí jedince, pak platí: poslouchat suveréna, dělat přesně to, co suverén chce, ne to co chci já.<sup>16</sup> Aktem podrobení se jednotlivých individuí vůči centrální moci vzniká jednota státní moci. Jádrem suverenity není ctnost, pravda nebo rozum, ale autorita samotná. Suverén je suverénem ne díky své moudrosti, ale proto že byl ustaven na základě dohody.<sup>17</sup> Ztrátě státní jednoty, která vede k občanské válce, lze zabránit jen tím, že se vše bezvýhradně podřídí autoritě státu. Čím větší je ohrožení, tím silnějších prostředků je třeba použít k překonání nebezpečí.

Ačkoliv suverénní moc vzniká teprve po podrobení jednotlivce, založení státu není samoučelné. Stát je pragmatický útvar, jehož ústředním cílem je sebezáchova jednotlivého člověka. Lidé se vzdali

---

<sup>14</sup> Srov. Lothar Kuntz, *Osobní svoboda a suverénní moc*, Masarykova univerzita v Brně, 1995

<sup>15</sup> T. Hobbes, *Leviathan*, op.cit., s. 205

<sup>16</sup> Leo Strauss, op.cit., s. 20

<sup>17</sup> Leo Strauss, op.cit., s. 17

všech svých práv a svobod, aby si tak zajistili vlastní přežití. Stát se stává prostředkem zaručujícím mír a mír je zase prostředkem individuální sebezáchovy. Jenom nadlidská moc Leviathana je schopna lidstvo řídit, a tak jej uchránit před sebezničením.

### Závěr

Jak už jsem se výše zmínila, stát má za úkol nikoli vést ke ctnostnému životu, ale ochraňovat přirozené právo každého. Dochází tak k posunu důrazu z přirozených povinností na přirozené právo. Všechna práva suverénní moci musí být odvozena z mimořádného rozsahu práv, jež původně patřila individu. Tento primát přirozených práv znamená, že jedinec je v každém ohledu dříve než společnost. Zároveň nastává další změna, Hobbesova teorie odpovídá na otázku, co je správným zřízením tady a teď, nehledě na místo a čas. Ústředním tématem je společenský řád, který může vyvozovat svoji legitimitu ve všech případech bez ohledu na okolnosti. Je univerzálně aplikovatelný, jeho uskutečnění je možné za všech podmínek. Domnívám se, že tyto myšlenky Thomase Hobbesa jsou nejvýznamnější částí jeho teorie a posunem v dosavadním náhledu na úlohu státu.